

Sosiaalipsykologian dosentti, työyhteisökouluttaja Maaret Wager

Tunteellinen tutkija?

Hyvin yleisesti ajatellaan, että tieteellinen ajattelu, tai tieteen maailma on yhteensopimaton tunteiden kanssa. Kun siis muut ihmiset elävät iloiten ja kärsien, ja taas kärsien ja iloiten, niin tutkijoiden saatetaan uskoa olevan arjesta vieraantuneita kummajaisia, jotka tekevät kammiossaan yksinäistä työtään. Omissa tutkimuksissani olenkin esittänyt tutkijana kysymyksen “Kuka minä olen?” ja tutkinut tutkijaidentiteettiä. Viime aikoina olen alkanut kiinnittää yhä enemmän huomiota tutkimustyöhön liittyviin tunteisiin - jopa niin, että tällä hetkellä tutkin niitä. Olen lähtenyt kyselemään tutkijoilta sitä, miltä työskentely tieteen parissa heistä tuntuu. Tutkimukseni on vielä kesken, enkä tässä puheenvuorossa viittaa siihen kuin vain hyvin rajoitetusti. Sen sijaan haluan käsitellä aihetta yhdestä tietyistä näkökulmasta, joka aikoinaan herätteli omia ajatuksiani ja tunteitani ratkaisevasti.

Aluksi on ehkä syytä muistaa, miten tunteettomuutta sinänsä pidetään kulttuurisamme epähuumanina ilmiönä. Tieteellisessä työssä tunteiden kuitenkin uskotaan vääristävän tutkimustuloksia. Liitämme tunteisiin herkästi jonkinlaisen biologisen vääjäämättömyyden, jolloin tunteiden ajatellaan tapahtuvan tahdostamme täysin riippumatta. Niiden koetaan usein ryöpsähtelevän animaalisella voimalla täysin hallitsemattomina ja vaistonvaraisina, minkä seurauksen voimme kysyä: onko ihminen tunteidensa armoilla? Jos on, niin silloin tunteet ovat tietysti täysin yhteensovittamattomia tieteellisen työn kanssa, jossa perinteisesti pyritään sekä ympäröivän maailman että oman itsen, tai ihmisyyden, hallintaan.

Tunteet ja tieteen rakenne

Tieteenkriittisistä kirjoituksistaan tunnettu Evelyn Fox Keller on esittänyt mielenkiintoisen näkökulman, jossa hän yhdistää psykoanalyttista teoriaa ja tieteen tutkimusta. Hänen mukaansa voidaan väittää, että päinvastoin kuin järkipärisyyden korostus antaa olettaa, tieteen rakenne onkin muotoutunut ennen kaikkea tunneperäisten tarpeiden pohjalta. Näitä tunneperäisiä tarpeita ovat yhtäältä toiveemme olla yhteydessä muihin ihmisiin sekä toisaalta halumme tuntea itsemme muista erillisiksi, itsenäisiksi yksilöiksi. Tätä ajatuskulkua selvitän nyt hiukan tarkemmin.

Meillä on jokaisella jossain alitajunnassamme muisto läheisyydestä, joka perustui meitä hoitavan henkilön - yleensä äidin - ja lapsen symbioosiin. Lapselle tähän symbioosiin sisältyi fantasioita milloin äidin ja milloin lapsen itsensä kaikkivoipaisuudesta. Alkaessaan erottautua äidistä omaksi yksilökseen lapsi joutui luopumaan tästä symbioosista ja samalla uskomuksestaan kaikkivoipaisuuteen. Voidaan ajatella, että identiteettimme muovautuu ja etsii suuntaa läpi elämämme tässä ambivalenttisisessä liikkeessä: etsimme itseämme sekä hakeutumalla toisten läheisyyteen että työntämällä heitä pois. Läheisyys tai yhteys toiseen ihmiseen voi herättää oman identiteetin menettämisen pelkoa. Erillisyys tai itsenäisyys voi puolestaan herättää yksinäisyyden tai turvattomuuden tunteita.

Evelyn Fox Keller esittää, että moderni länsimainen tieteellinen hanke heijastaa sekä tätä psykologista ristiriitaa että samalla tämän ristiriidan ratkaisuyritystä. Tiedehän korostaa objektiivisuutta ja siten arvovapautta ja neutraaliutta, joiden takeina pidetään vallitsevaa tiedonhankintamuotoa, jonka uskotaan olevan tunteista ja muista tuloksia “vääristä” tekijöistä vapaata. Jotta tutkijan subjektiiviset tunteet ja tarpeet eivät vaikuttaisi hänen tekemiinsä löydöksiin, tieteellinen hanke erottaa selkeästi toisistaan yhtäältä tieteen tekijän, toisaalta tutkimuskohteen. Tieteen tekijä on toimija, jonka työskentelyä leimaa kurinalaisuus, siis itsekontrolli, sekä myös tutkimuskohteen hallinta: tiedemies tai tiedenainen on rationaalinen ja autonominen yksilö, joka saa maailman haltuunsa - tai ainakin jonkin osan siitä - joko kirjaimellisesti asettamalla kohteensa mikroskoopin lasin alle tai analysoimalla kohdettaan kehittäen sitä kuvaavia ja selittäviä käsitejärjestelmiä. Tekijän ja kohteen välillä on näin selkeä raja.

Kuvitelmat kaikkivoipaisuudesta

Tieteen tekijän ja tutkimuksen kohteen välinen rajalinja ja näiden keskinäisen suhteen määrittäminen hallinnan avulla ei kuitenkaan riitä inhimillisen yhteys-erillisyys -ristiriidan ratkaisuksi. Toistaiseksi on tavoitettu vasta erillisyys ja siihen perustuva autonomian ja hallinnan elämys, mutta yhteyden ja läheisyyden tarve vaatii myös tyydytystään. Niinpä vallitsevan objektiivisuuskäsityksen rinnalla on yhtä vahvasti toinen näkemys, jonka mukaan tieteen tekemisessä rajalinja tekijän ja kohteen väliltä katoaa. Tämä läheisyyden muoto ilmenee käsityksessä, että tiedon saanti on ylipäätään mahdollista. Toisin sanoen tutkijalla on yhteys tutkimuskohteeseensa, sillä miten hän muuten voisi saada siitä tietoa! Tämä yhteys on usein jopa maagissävytteinen siinä mielessä, että tutkija uskoo kehittämänsä teorian ja todellisuuden vastaavan toisiaan. Niinpä tutkija voi kokea kaikkivoipaisuutta ollessaan yhteydessä ilman, että kohde vaikuttaisi hänen objektiivisuutensa: hän voi muovata kohdettaan mutta uskoa samalla, että kohde ei tee tätä hänelle. Kaikkivoipaisena hän loihii todellisuuden näkyviin ja selittää sen.

Äärimuodossaan tämän kaikkivoipaisuuden tunteen voidaan ajatella tyydyttävän tutkijan primaaria, tunneperäistä yhteyden tarvetta toiseen ihmiseen (- pohjimmitaan

siis ensimmäiseen hoitajaansa). Näennäinen paradoksi syntyy siitä, että juuri objektiivisuuden avulla saadaan tämä kaikkivoipainen yhteys todellisuuteen. Tällaista tiedekäsitystä leimaa kuitenkin erillisuus tai itsenäisyys, joka ei suinkaan kuvasta ihmisen riippumattomuutta vaan pikemminkin sen menettämisen pelkoa. Taustalla on tunteita - pelkoa, ehkäpä ylimielisyyttäkin - joiden ei kuitenkaan katsota mitenkään sotkeutuvan tutkimusprosessiin. Itsenäisyys ei tässä tapauksessa kuitenkaan kuvasta varmuutta omasta erillisyydestä vaan tuntoa tuon erillisyyden haavoittuvuudesta, tuntoa oman minuuden rajojen heikkoudesta. Mutta se voi antaa lohtua ja turvallisuudentunnetta niille tutkijoille, jotka ovat erityisen ambivalentteja tai huolissaan itsenäisyytensä säilymisestä. Lisäksi voisi ajatella, että juuri nämä tutkijat haluavat esiintyä ehdottomina auktoriteetteina - ei ihmettelijöinä ja kyselijöinä, vaan vastausten antajina.

Kuuntelua ja ihmettelyä

Mutta on olemassa toisenlaisiakin tutkijoita, sellaisia jotka pyrkivät olemaan työnsä ääressä kokonaisina ihmisinä - tunteineen, tarpeineen ja toiveineen sekä tietoisina inhimillisestä rajallisuudestaan. Tällainen tutkija pyrkii antautumaan vuorovaikutukseen kohteensa kanssa. Hän voi esimerkiksi “kuunnella” kohdettaan, antaa sen liikahtuttaa ja muovata itseään - kuten esimerkiksi seuraavassa haastattelemani luonnontieteilijän kuvauksessa tulee esiin:

”Se [tutkimustulos] on joku kaunis, jonka mä olen ymmärtänyt. Se on kuin taideteos ... Ja se on suurenmoista, että pystyn ymmärtämään! ... Jotenkin sitä nautiskelee siinä ja näkee kuinka se alkaa hahmottua - joku kokonaisuus, joku idea ... Miten se tulee kaikilta puolilta kauniiksi.”

Myös minä sain mahdollisuuden tuntea ennen kokematon riemua siitä, että “pystyin ymmärtämään!” ryhdyttyäni yli kymmenen vuotta sitten ensimmäistä kertaa tutkimaan tutkijoita. Kulkiessani nauhureineni monissa eri “tutkijan kammioissa” tekemässä haastatteluja tajusin, että olin lähtenyt suureen ja opettavaiseen seikkailuun. Oma tutkijaidentiteettini lähti voimakkaaseen kasvuun kuunnellessani näitä vanhempia ja kokeneempia tutkijoita. Yhteydessä heihin löysin itseäni sekä tutkijana että ihmisenä.

Yhteyden rakentaminen

On melko varmaa, että perinteinen käsitys objektiivisuudesta alkaa vähitellen osoittautua mahdottomuudeksi. Onhan jopa kovissa luonnontieteissä jouduttu toteamaan, että tutkijan ja tutkimuskohteen välillä ei olekaan “objektiivisuuden” takaavaa etäisyyttä vaan tutkija on osa jäsentämäänsä todellisuutta. Esimerkiksi kvanttifysiikan kehittyminen on merkinnyt luopumista uskomuksesta, jonka mukaan maailmassa vallitsee muuttumattomia lainalaisuuksia, joista ihminen voi tehdä havaintoja ulkopuolisena tarkkailijana. Alkeishiukkasia tutkittaessa on nimittäin

huomattu, että itse koejärjestelyt saavat hiukkasissa aikaan ennakoimattomia muutoksia. Tutkimusprosessissa siis tietävä subjekti ja tiedon kohteena oleva objekti vaikuttavat toisiinsa, niiden väliset rajat häilyvät. Lisäksi tutkijan löytämä todellisuus on aina aikaan ja paikkaan sidottua tulkintaa siitä.

Meidän ei kuitenkaan pidä ajatella, että hallinnan vähäisyys - tai peräti sen puute - veisi pohjaa tutkimustuloksilta. Päinvastoin: kun tutkija alkaa ymmärtää osuutensa tieteellisessä hankkeessa, niin tieteellinen löydös voi merkitä syvemmässä merkityksessä esimerkiksi sitä, että ymmärrämme jotakin uutta itsestämme joko yhtenä jäsenenä ympäröivässä yhteiskunnassamme, kansalaisena tällä pallonpuoliskolla, yhtenä elollisena olentona planeetallamme, tai jonkinlaisena energisoituneena hiukkaskasautumana tässä maailmankaikkeudessa. Riippuu tieteenalasta. Silloin tunteet voivat olla tutkijan käyttövoimana ja toimia tiennäyttäjinä tuntemattomilla poluilla. Tunteiden ja tutkimustyön yhteenkietoutumista kuvataan tekemissäni tutkijahaastatteluissa mm. näin:

“Et se tunteiden ja aistimusten ja havaintojen mahdollisimman rikas läsnäolo on edellytys sille, että voi tuoda henkilökohtaisesti jotain uutta siihen aiheeseen mistä kirjoittaa. Että jos torjuu niitä, tai siirtää syrjään, niin se itse se torjunta ja syrjänsiirto on niin raju ele oman kokemisen kannalta, että siinä niinkun jäykistyy niin paljon se tilanne, että silloin ei voi tehdä lopulta kuin sellasta mekaanista päättelyä mutta ei varsinaisesti luovaa työtä.” (Yhteiskuntatieteilijä)

”Siis jos mä olen käyny lenkillä, saunonut, nukkunut hyvin, lähden aamulla aikasin siin kuuden seitsemän hujakoilla töihin, ja sitte mulla on semmonen viileä rauhallinen aamu, et siel ei oo paljon ihmisiä, silloin mä esimerkiks pystyn hirveen hyvin ajatteleen ja kirjoittaa ... silloin se on hyvin optimistinen, se on melkeinpä harras se tunnelma. Että siinä on jotain pyhää kun ihminen toimii niin kun semmosena instrumenttina jollekin asialle.” (Luonnontieteilijä)

Instrumenttina toimimisesta tulee mieleen välineen tai välittäjän lisäksi myös orkesteri, jossa kaunis sointi syntyy soittajien saumattomasta yhteistyöstä ja toistensa kuuntelemisesta. Kuunteluun ja yhteistyöhön tarvitsemme kykyä sietää läheisyyttä ja erillisyyttä - sekä monenmoisia ristiriitaisiakin tunteita ja tuntemuksia. Mutta oleellista on se, että tunteet ovat osana työtämme, ne ovat teoissamme - tai ne ovat tekemistä, ei jotain mikä vain tapahtuu tahdostamme riippumatta häiriten rationaalista toimintaamme. Myös tieteen piirissä, niin kuin elämässä muutenkin, tarvitsemme kykyä kokonaisvaltaiseen läsnäoloon hallinnan - tai sooloilun - sijaan. Mielekkäät ja haastavat (tutkimus)kysymykset syntyvät keskusteluissa muiden ihmisten kanssa. Keskustelut muiden kanssa voivat puolestaan avata tietä - ei vain toisen luo - vaan myös itseemme. Voimme olla samanaikaisesti erillään ja yhdessä.

Artikkeli on julkaistu Aristoksessa, Taitoakatemia taitokulttuurijulkaisussa X vuosikerrassa 1/2000.